

"Лісове господарство", Москва, № 11. – ст. 26-29) спеціальну преміальну систему за збереження природного відновлення.

У роки ясного плодоношення дуба, бука, смереки максимальна кількість 135-140 тис./га) самосіву цих порід з'являється у стиглих насадженнях з повнотою 0,6-0,7, за сприяння природному лісовідновленню. Після проведення головного рубання у зимовий період по сніговому покриву збереглося близько 50 % самосіву і підросту. Така ж залежність виявлена нами в умовах Бережанського і Кременецького держлісгоспів у свіжих і вологих суборах, сугрудах і дібровах, а також субучинах. Ефективність лісовідновних процесів дуба, бука і смереки після рубки лісостану залежить не тільки від кількості і стану підросту, що сформувався під наметом лісу, а й від умов середовища на вирубці. Виживання, стійкість і ріст згаданих порід молодих екземплярів на вирубці визначається їх взаємодією з іншими деревними породами, трав'янистою рослинністю та підлісковими породами. Самосів дуба, бука і смереки, що появились на свіжій вирубці після рубання лісостану, росте і розвивається краще, ніж лісові культури і самосів та підріст, що сформувався під наметом материнського пологу. Поросль м'яколистяних порід і граба є конкурентами бука і дуба у перші роки їх життя. Тому цю поросль потрібно періодично зріджувати. Під наметом високоповнотних насаджень (0,9-1,0) самосів дуба з'являється значною кількістю, але після трьох-чотирьох років він перетворюється у торчки і майже повністю гине. З метою сприяння природному відновленню дуба і бука необхідно у бучино-дібровах при прохідних рубаннях вилучити окремі старі екземпляри бука і граба, які перешкоджають росту самосіву та підросту дуба і бука.

Добрі результати у бучино-дібровах дають поступові рубання у два-три прийоми залежно від повноти насаджень. Насінне рубання при цьому слід проводити в урожайні роки дуба. У букових і смерекових лісостанах з повнотою 0,7 з'являється до 135 тисяч штук на 1 га самосіву та підросту. При відповідному догляді за підростом головних порід можна сформувати високопродуктивні та біологічно стійкі лісостани природним шляхом.

Висновки і рекомендації:

- у свіжих і вологих дібровах та бучино-дібровах Західного Лісостепу є можливість для використання природного насіннєвого відновлення дуба і бука як основи для відтворення корінних лісостанів природним шляхом;
- лісовідновні процеси відбуваються задовільно і добре при середніх повнотах лісостану;
- позитивно впливають на сходи дуба і бука заходи сприяння природному лісовідновленню (розпушення підстилки і ґрунту, проведення доглядових рубань, а також рубань головного користування у період масового опадання жолудів – з жовтня врожайного року по квітень наступного);
- визначальним екологічним чинником, який впливає на збереження, ріст і розвиток підросту дуба, є низька освітленість, що призводить до поступової загибелі самосіву на другому – третьому році життя;
- збільшення освітленості під наметом дубового лісу до 25 % сприяє зменшенню відпаду самосіву дуба, збільшенню його приросту і виживання на 3-5 років;
- природне відновлення у свіжих і вологих дібровах – високоефективний захід у лісівничо-екологічному і економічному відношенні. Воно дозволяє зменшити затрати на лісокультурні роботи у 3-5 разів;

- рубання лісостану у дубових і букових лісах потрібно проводити у зимовий період по сніговому покриві;
- протягом перших чотирьох років життя на особливу увагу заслуговує забезпечення переваги самосіву і підросту дуба у боротьбі з трав'яною рослинністю шляхом скошування її, або застосування гербіцидів;
- у віці п'ять років і більше потрібно сприяти розвиткові дуба шляхом вирубування м'яколистяних порід і зрідження порослі граба;
- добре та задовільне відновлення бука та смереки на вирубках пов'язане в основному з попереднім відновленням, тобто наявністю підросту під наметом лісостану, який зберігся під час рубання лісу;
- на вузьких лісосіках (50-100 м) лісовідновні процеси проходять успішніше, ніж на широких вирубках (150-200 м);
- групово-вибіркові та поступові рубання при правильному їх проведенні забезпечують природне поновлення головної породи – дуба і бука.

УДК 502.4 (477.86)

Аспір. Г.Д. Лялюк – ІФНТУНГ

НАЯВНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Наведено дані щодо структури та наявності природно-заповідного фонду (ПЗФ) Івано-Франківської області станом на 1.01.2001р. Наукові дослідження показують, що подальший розвиток мережі ПЗФ Івано-Франківщини необхідно здійснювати за рахунок мінімально антропогенно порушених земель та водойм у поєднанні з оптимізацією структури інших територій, що особливо охороняються і виконують екологічні захисні функції.

G. Lyalyuk – IFNTUOG

The availability and structure nature-protected fund in Ivano-Frankivsk region

The article presents data that deal with nature-protected fund (NPF) of Ivano-Frankivsk, its structure and availability on the 1.01.2001. Scientific research shows, that further development of Ivano-Frankivsk NPF network should be performed on the basis of minimal antropogenically ruined areas and water-basins in combination with optimization of other areas structures, that are protected on the specific basis and perform ecologic protective functions.

За останні десятиріччя проблема збереження біологічного та ландшафтного різноманіття у світі стала досить актуальною. Вона є складовою комплексу проблем, які пов'язані з охороною довкілля, оптимізацією навколишнього середовища, забезпеченням сталого розвитку територій.

Провідною метою збереження біорізноманіття є взаємопов'язана охорона екосистем, ландшафтів та зникаючих видів рослин і тварин. Саме тому зараз істотно зростає роль та значення природо-заповідних територій та об'єктів.

Як відомо, частка заповідних територій у країнах Європейського Союзу перевищує 10 %, у той час як в Україні – 3,9 % [1].

Одне з провідних місць у справі природозаповідання в Україні займає Івано-Франківська область. Для більшості її частини характерні антропогенна трансформація ландшафтів, локальне забруднення середовища, що є наслідком екстенсивного ведення господарства. Відомо, що вплив господарської діяльності на природне середовище Карпатського регіону починається ще з IV тисячоліття до нашої ери.

Негативним проявом антропогенного впливу на природне середовище в області є втрата єдності та цілісності ландшафтної структури, яка веде до збіднення видового різноманіття, перешкоджає розселенню та міграції видів, обміну генетичним матеріалом.

Найсуттєвіші зміни структури ландшафтів відбулися у рівнинних та передгірських районах, де на місці широколистяних дубових і букових лісів створені сільськогосподарські угіддя. Загальна розораність території перевищує межу екологічної збалансованості як у рівнинних – 45-60 %, так і у передгірських районах – 30-40 % [2, 3, 5]. Екологічно небезпечним є суттєве зниження лісистості, яка у гірських районах Івано-Франківщини становить 65-70 %, передгірських – 30-45 % і рівнинних – 8-17 %. [2, 3, 5]. Ще не так давно вважалося, що ліси є досить стійкими до антропогенних навантажень. Зараз знеліснення й деградація лісових екосистем є найактуальнішою екологічною проблемою світу.

Еколого-стабілізуючим фактором територій є природо-заповідний фонд (ПЗФ). Сучасна його мережа Івано-Франківщини репрезентує весь комплекс висотної зональності (ландшафтне і біологічне різноманіття), але існуючі заповідні території ще не формують цілісної системи, бо не охоплюють належним чином всі геоботанічні райони.

Станом на 01.01.2001р. в області нараховувалось 438 заповідних територій і об'єктів загальною площею 186550,40 га, що становить 13,4 % площі території області [4]. Історія створення заповідних об'єктів тут сягає початку ХХ століття. Вже у кінці 30-х років існував 31 резерват площею 6,5 тис. га, у тому числі два національні парки – Український парк природи та Чорногірський. Ще 30 резерватів було заплановано до заповідання. Ця тенденція на деякий час перервалася подіями другої світової війни. В 1966 р. заповідних територій та об'єктів було 43 (7267 га). [4]. З того часу їх кількість зросла, більше ніж у 10 разів, а їх площа – у 25 разів (табл.).

Табл. Динаміка створення мережі ПЗФ

Роки	Кількість заповідних територій та об'єктів	Площа заповідних територій та об'єктів, га
1972	54	256,28
1974	62	1983,89
1975	73	2213,39
1976	83	2255,73
1979	92	4669,63
1980	116	60491,63
1982	118	61796,63
1983	198	62510,93
1984	203	62626,53
1988	286	64844,99
1993	395	91833,14
1995	396	106933,14
1996	427	177255,03
1997	433	184357,33
1999	438	186550,40
01.01.2001	438	186550,40

У 80-90-тих роках створені об'єкти високої категорії заповідності: Карпатський національний природний парк (КНПП), природний заповідник "Горгани",

регіональні ландшафтні парки (Дністровський, Поляницький, Галицький, Гуцульщина), ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Грофа". Найбільш відчутне збільшення ПЗФ області спостерігалось в 1980, 1993 та 1996 роках (відповідно, на 56,27 і 70 тис. га).

На природоохоронних територіях і об'єктах охороняються рідкісні види рослин і тварин, високопродуктивні букові, дубові, ялицеві та змішані ліси, осередки рідкісної болотної, степової, лучної та високогірної рослинності, унікальні геологічні та гідрологічні утворення. Зокрема на території КНПП зростає понад 100 рідкісних та зникаючих видів рослин, серед них ліннея північна, гронянка півмісяцева, дріада восьмипелюсткова, едельвейс. Охороняються і тварини, які занесені до Червоної книги України – кіт лісовий, рись, саламандра плямиста, тритони альпійський і карпатський, пугач, чорний лелека та ін. Всього на території Івано-Франківщини зростає 160 видів рослин, які занесені до Червоної книги України, з них 62 (38,7 %) охороняються на заповідних територіях і об'єктах.

Найвищий відсоток заповідності території у Косівському (53,7 %) та у Надвірнянському (37,6 %) районах. За кількістю заповідних територій та об'єктів провідне місце займає Надвірнянський район (більше 100), понад 50 -у Долинському та Городенківському районах. Як показали дослідження, основна частина ПЗФ області знаходиться у держлісфонді. Лісових заповідних територій в області нараховується 297 (132,5 тис. га). Їх питома частка у ПЗФ області становить 75 %.

Високий відсоток заповідності лісів у рівнинній частині області –Тлумацькому, Городенківському районах, у гірській частині – Надвірнянському та Верховинському районах. Більше половини (52,2 %) площі лісових ділянок ПЗФ припадає на вологі сугруди, коло 23 % – вологі груди і майже 17 % – вологі бори і субори [4]. Серед заказників та пам'яток природи як загальнодержавного, так і місцевого значення за кількістю переважають ботанічні – 165. У 13 дендрологічних парках та парках – пам'ятках садово-паркового мистецтва охороняються унікальні пам'ятні та вікові дерева.

Слід зазначити, що в області охороняється 44,34 % від загальної площі існуючих боліт. Серед гідрологічних об'єктів області до ПЗФ належать: р. Лімниця, р. Свіча і її притока, р. Мізунька, р. Пістинька, р. Рибниця, п'ять водоспадів та джерел, чотири озера. Івано-Франківська область характеризується різноманіттям і геологічних об'єктів, але з них тільки 9 (76,7 га) є у мережі ПЗФ. Зовсім не представлені іхтіологічні та ентомологічні заказники.

Розглядаючи мережу ПЗФ області згідно з її фізико-географічним районуванням, необхідно зазначити, що у гірській частині зосереджено 70,03 %, у Передкарпатті – 14,1 %, у рівнинній частині – 16,1 % заповідних територій та об'єктів. Найповніше представлені природні комплекси Покутських Карпат, Горган, Чорногори, Передкарпаття і Придністровського Покуття. Саме у цих районах зосереджені найбільші за площею заповідні території: КНПП, природний заповідник "Горгани", регіональні ландшафтні парки "Гуцульщина" і Дністровський.

Наукові дослідження та досвід свідчать, що подальший розвиток мережі ПЗФ Івано-Франківщини необхідно здійснювати за рахунок мінімально антропогенно порушених земель та водойм у поєднанні з оптимізацією структури інших територій, що особливо охороняються і виконують екологічні захисні функції (ліси I групи, зелені зони міст та селищ, водоохоронні зони, поєззахисні лісосмуги та ін.).

Література

1. Костенко Ю. Гори димлять і... "лісцють"// Україна і світ сьогодні. 2000 р. 14-20 жовтня (№41).
2. Лялюк Г.Д., Приходько М.М. Антропогенне навантаження на ландшафти та формування екологічної мережі як передумови їх оптимізації в Івано-Франківській області// Охорона навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів. IX Всеукраїнська наукова конференція аспірантів та студентів. – Донецьк, 1999. – С. 185-186.
3. Лялюк Г. До питання формування екомережі природно-заповідних територій Івано-Франківщини// Екологічні та соціальне – економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Рахів, 1999. – С. 200-202.
4. Олійник Р.Р., Яшик Р.М., Приходько М.М. Наукові підходи до оцінки стану лісового природно-заповідного фонду Прикарпаття// Національні природні парки: Проблеми становлення та розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю Карпатського національного природного парку. – Яремче, 2000. – С. 204-208.
5. Івано-Франківська область. Екологія і оптимізація природокористування/ М.М. Приходько, В.О. Сав'юк, Н.В. Дмитраш. – Івано-Франківськ, 1996. – 137 с.

УДК630*5:630*176

М.В. Онищук – ДЛГО "Тернопільліс"

ВПРОВАДЖЕННЯ ШВИДКОРОСЛИХ ПОРІД ІНТРОДУЦЕНТІВ У ЛІСОМЕЛІОРАТИВНІ НАСАДЖЕННЯ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Аналізується стан земельного фонду Тернопільської обл. і причини, що призвели до інтенсивної ерозії ґрунтів в останні десятиліття. Для захисту ґрунтів від водної ерозії обґрунтовано доцільність введення у лісомеліоративні насадження швидкорослих інтродукованих деревних порід – модрина японської (*Larix leptolepis* Gord.) і дуба червоного (*Quercus rubra* L.).

М.В. Onyshchuk – DLHO "Ternopililis"

Introduction of fast growing species introduced in forest ameliorated stands of Ternopil region

The condition of Ternopil region soils and reasons that caused the intensive erosion for the last decade are analyzed in the article. The expediency of introduction of fast growing species introduced *Larix leptolepis* Gord and *Quercus rubra* L. to protect soils from water erosion is proved here/

У Тернопільській області внаслідок екстенсивного ведення землеробства у попередні роки було необґрунтовано розорано великі площі малопродуктивних земель. Внаслідок цього погіршилися кількісні і якісні показники земельного фонду. Порушилось екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних угідь, лісових і водних ресурсів. За даними державного земельного кадастру станом на 01.01.2001 року територія Тернопільщини становить 1382,4 тис. га, з них 1055,1 тис. га або 76,3 % займають сільськогосподарські угіддя [1].

Розораність сільськогосподарських угідь у цілому по області становить 81,4 %, а у деяких районах становить понад 88,0 % (табл. 1). Землі державного лісового фонду займають 196,4 тис. га, що становить 14,2 % від загальної площі земель. Розподіл їх по області досить нерівномірний. Найбільша лісистість характерна для Бережанського, Шумського, Монастирського районів (20-25 %), дещо менша в Кременецькому, Заліщицькому, та Борщівському районах (12-16 %). У межах Козівського, Лановецького, Підволочиського, Тернопільського та Збаразького районів лісова рослинність займає дуже малу площу і носить, в основному, ґрунтозахисний характер.

Табл. 1. Земельний фонд Тернопільської області станом на 1.01.2001 р., га

Адміністративні утворення	Загальна площа земель	Всього с/г угідь	Рілля	Ліси та вкриті лісовою рослинністю землі
1. Бережанський р-н.	66113,0	37990,2	23543,7	22049
2. Борщівський р-н.	100587,0	72828,9	62189,1	16546
3. Бучацький р-н.	80212,0	61565,6	49256,2	12616
4. Гусятинський р-н.	101616,0	76167,7	66751,5	16892
5. Заліщицький р-н.	68391,0	49606,8	40451,6	10425
6. Збаразький р-н.	86306,0	71516,6	59332,9	7527
7. Зборівський р-н.	97741,0	76793,5	59608,9	11207
8. Козівський р-н.	69430,0	59210,6	47815,2	3947
9. Кременецький р-н.	91754,0	66129,5	51260,2	15933
10. Лановецький р-н.	63234,0	53674,2	45458,0	3533
11. Монастирський р-н.	55815,0	35874,0	26228,6	14375
12. Підволочиський р-н.	83726,0	72345,1	60635,4	4371
13. Підгаєцький р-н.	49638,0	36132,4	29435,9	9225
14. Тербовлянський р-н.	113003,0	93822,2	80759,3	9603
15. Тернопільський р-н.	74911,0	62030,4	50797,3	5562
16. Чортківський р-н.	90344,0	69533,4	61189,3	11734
17. Шумський р-н.	83800,0	57976,3	43602,2	20676
18. м.Тернопіль	5852,0	1886,0	1214,0	200
Тернопільська область	1382473,0	1055083,3	859529,2	196421

Сільськогосподарська освоєність території області порівняно з земельним фондом України та провідних держав світу надзвичайно висока. Так, сільськогосподарське освоєння земель у Франції становить 41,9 %, у ФРН – 32,5 %, у США – 26,5 %, а розорані сільськогосподарські угіддя у Франції на 48 %, Англії – 25 %, США – 20 %. Наслідком високої господарської освоєності земельного фонду, без належних заходів щодо її охорони і відтворення як виробничого ресурсу та важливої складової навколишнього природного середовища, є прогресуюча деградація земель.

В Україні через неправильне агроприродокористування щороку виносить-ся з ґрунту 11 млн. т гумусу (у Тернопільській області в 1976-1989 роках середньозважений вміст гумусу у ґрунтах становив 3,17 %, в 1996 році – 3,06 %), 0,5 млн. т азоту, 0,4 млн. т фосфору і 0,7 млн. т калію. Щорічні збитки від ерозії ґрунтів дорівнюють 9,1 млрд. грн. [2].

Відомі високою природною родючістю подільські ґрунти, через їх неадекватне відновлення та інтенсивне використання у недалекому минулому характеризуються зменшенням потужності ґрунтового шару, різким зниженням вмісту гумусу і погіршенням фізико-хімічних характеристик. Через ерозійні процеси площа ярів перевищує 3,4 тис. га, а площа земель, які піддаються дії водної ерозії, зросла до 379 тис. га [3] (табл. 2).

Одним із найефективніших способів боротьби з ерозією ґрунтів, як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, є збільшення лісистості шляхом заліснення неугідь, ярів та балок, посадка захисних і водорегулюючих лісових смуг. Лісомеліоративні заходи є невід'ємною ланкою комплексу по боротьбі з ерозією ґрунтів і відзначаються надійністю і значним строком дії. За повоєнні роки підприємствами об'єднання "Тернопільліс" на малопридатних для сільськогосподарського ви-